

Ковальчук М. Ю.,

*студентка II курсу магістратури факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Лазебний В. М.,

*старший науковий співробітник
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України*

Котвицька В. А.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

РОЛЬ ТЕРМІНІВ У ФАХОВИХ ТЕКСТАХ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРМІНООДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ СУБМОВИ)

Анотація. Дослідження спрямовано на визначення ролі та функцій термінів у фахових текстах (на прикладі військової термінологічної лексики).

Проаналізовано наукові праці українських та зарубіжних вчених, присвячені вивченню лексики фахових мов, термінологій різних сфер. Здійснено диференціацію військової лексики за тематичними групами.

Авторами праці зазначено об'єкт, предмет та сформульовано мету дослідження, окреслено перспективи подальшої роботи над темою. До завдань, розв'язання яких передбачала мета наукової статті, належали такі: 1) дати визначення поняттю «фахова мова» та узагальнити характеристики фахових мов, вивчити особливості фахового тексту; 2) сформувати цілісне уявлення про поняття «термін», систематизувати знання щодо його основних ознак; 3) детально вивчити та диференціювати військову термінологію як частину лексичного складу сучасної німецької мови.

Виявлено, що у формуванні військової термінології важливу роль відіграє метафора, позаяк низка назв видів зброї та військової техніки є назвами тварин.

Здійснено класифікацію термінологічної лексики аналізованої сфери за тематичними групами. З'ясовано, що найпоширенішими у військовій підсистемі сучасної німецької мови є такі тематичні групи: 1) зброя і її частини, системи оборони, військова техніка та її складові; 2) рід військ, підрозділи, формування; 3) військова тактика, стратегії; 4) військова служба, види діяльності; 5) військові звання; 6) спорядження, амуніція; 7) назви фортифікаційних споруд.

Терміни визначаються як важливий інструмент у процесі наукового дослідження, навчання та спілкування між ученими та спеціалістами різних галузей. Їх роль у фахових текстах важлива, оскільки вони забезпечують ясність, точність та зрозумілість в обміні знаннями між фахівцями. Термін є головним носієм фахового знання, він концентрує цінну, найважливішу інформацію. Термінологічні одиниці є основою для передачі точного і специфічного фахового змісту. Вивчення термінології дозволяє краще розуміти та аналізувати фахові тексти.

До перспектив подальших досліджень належить детальне вивчення питання перекладу українських строювих прийомів, команд строювої підготовки німецькою мовою.

Ключові слова: фаховий текст, термін, термінологічна одиниця, військова субмова, військова лексика, лексична одиниця, тематична група.

Постановка проблеми. Фахова мова в сучасному інформаційному світі є ключовою для передачі спеціалізованого знання та ефективної комунікації в різних галузях. Роль термінів у фахових текстах надзвичайно важлива, оскільки вони забезпечують ясність, точність та зрозумілість в обміні знаннями між фахівцями.

Коли мовлення перетинає межі національних мов та культур, виникає необхідність відтворити фахову інформацію в іншій мові. Цей процес вимагає не тільки знання мови, а й розуміння фахового контексту та стилістичних особливостей.

Розширення та поглиблення зв'язків і взаємовідносин між державами, союзами держав, політичними організаціями, транснаціональними корпораціями «зумовлює появу нових слів, які потім на новому лінгвальному ґрунті проходять усі етапи засвоєння, адаптуються до системи мови-реципієнта на всіх рівнях, лексикографічно кодифікуються» [1]. Питання вивчення термінології набуває особливої ваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження з термінознавства є настільки багаточисельними, наскільки багатогранною є їх проблематика. Значущість питань розвитку різних терміносистем підтверджується збільшенням кількості наукових розвідок, дисертаційних досліджень, присвячених їм конференцій, наукових семінарів тощо.

На даний момент дослідниками створено велику теоретико-методологічну базу для студіювання особливостей структури, закономірностей і основних тенденцій розвитку термінологічних систем (Т. Р. Кияк, І. М. Кочан, Т. І. Панько, М. О. Вакулєнко, Л. М. Томіленко та ін.). Проте, все ж, слід відзначити нерівномірний ступінь дослідженості окремих терміносистем у різних мовах, термінологій окремих галузей.

Мета статті – проаналізувати роль термінів у фахових текстах, на прикладі військової термінологічної лексики. Поставлена

мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) дати визначення поняттю «фахова мова» та узагальнити характеристики фахових мов, вивчити особливості фахового тексту; 2) сформулювати цілісне уявлення про поняття «термін», систематизувати знання щодо його основних ознак; 3) детально вивчити та диференціювати військову термінологію як частину лексичного складу сучасної німецької мови.

Об'єктом дослідження є німецька військова термінологіка, а **предметом** – роль термінів серед загалу лексики фахового тексту.

Виклад основного матеріалу. Фахова мова це – «сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері» [2, с. 53]. Варто зазначити, що функціонування фахової мови є можливим завдяки чітко встановленій термінології. Унікальність фахових мов полягає у наявності спеціалізованого лексичного апарату, призначеного для відображення потреб конкретної сфери, але при цьому цей апарат має гармонійні зв'язки з загальноживаними словами, які також знаходяться у фаховому словнику. З іншого боку, фахова мова характеризується специфічним використанням певних граматичних, синтаксичних та стилістичних засобів [3, с. 104].

Фахова мова має певні властивості, і кожна зі спеціалізованих субмов має свої власні сформовані традиції, що обумовлюють унікальні особливості, пов'язані не тільки з конкретною сферою знань, але й з мовною виразністю. У лінгвістичній літературі виділено такі характеристики фахової мови:

- глибокий зв'язок із певною науковою галуззю;
- специфічний набір мовних одиниць;
- вибір та використання мовних структур загальноживаної лексики в контексті фахової мови;
- дотримання літературних мовних норм на рівні морфології, лексики, синтаксису та організації тексту;
- міжрегіональний характер фахових мов;
- наявність усної та писемної форм [4, с. 22-23].

Зауважимо, що найважливішим засобом вираження фахової мови виступає фаховий текст, до основних властивостей якого слід віднести цілеспрямованість, прийнятність, інформативність, ситуативність та інтертекстуальність [5, с. 26].

Усю лексику фахового тексту поділяють на такі види:

- 1) терміни певної галузі, які мають власну дефініцію;
- 2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці – наприклад, поширені терміни філософії, політології, математики, філології тощо;
- 3) напівтерміни або професіоналізми, до яких можна віднести й номенклатури;
- 4) професійні жаргонізми, які не обов'язково мають лише одне значення, володіють високим рівнем образності, емотивно забарвлені [3, с. 104].

Термінологічні одиниці є основою для передачі точного і специфічного фахового змісту. Вивчення термінології дозволяє краще розуміти комунікацію у спеціалізованих галузях. Термін – головний носій фахового знання, він концентрує цінну інформацію.

Термінологія становить суттєву складову лексичної мовної системи. Варто підкреслити, що вона є невід'ємною частиною мови науки та свідчить про досягнення у конкретній галузі. Враховуючи наявність терміносистеми та появу нових науко-

вих понять, можна сформулювати враження про розвиток певних галузей [6, с. 5].

Одночасне вживання іншомовних і питомих найменувань, що може мати місце у фахових текстах, свідчить про пошуки власне німецьких відповідників до запозичених термінів (як правило, з англійської мови) та адаптацію запозичених лексичних одиниць.

Що стосується питання співвідношення професійної лексики та термінології, зауважимо, що професіоналізми та терміни співвідносяться між собою, як неофіційні та офіційні назви спеціальних понять. Складність у їх розмежуванні продиктована тим, що «професіоналізми виступають як еквіваленти відповідних термінів і виражають спеціальні поняття, які семантично близькі до термінів, проте не можуть вважатися повноправними термінами через нестандартний спосіб вираження понять» [5, с. 49].

Теоретичне завдання термінології полягає в дослідженні закономірностей утворення термінів та їх використання в різних контекстах, в той час як прикладне завдання полягає у розробленні ефективних структур підрозділів, термінів та індексів, а також встановленні їх оптимальних взаємозв'язків [7, с. 39].

Найважливішою умовою для з'ясування специфіки поняття «термін» є його ідентифікація у контексті загальноживаної лексики. Проблема відокремлення фахової лексики від загальноживаної існує повсякчас, оскільки вони мають тісний взаємозв'язок. Процес перетворення термінів у слова загального вжитку та використання звичайних слів для формування термінології завжди активний. Водночас, галузева лексика стає основним джерелом поповнення словникового складу літературної мови. Це свідчить про те, що межа між термінологічною та загальноживаною лексикою є нестабільною, має функціональний характер, тому їх розмежування викликає об'єктивні труднощі [6, с. 16].

Спеціальна термінологія відділяється від загальноживаної лексики через специфічний зміст, високу вживаність у фаховому спілкуванні та відносно невелику присутність у загальному словниковому складі. Однак, чітке відокремлення термінології від загальноживаної лексики є неможливим. Терміни включаються до загальноживаного лексичного фонду, і з загальної лексики відбувається поповнення термінологічного апарату.

У ході аналізу концепту «термін» можна виділити спільні ознаки, які визначають його сутність як мовної одиниці, незважаючи на різницю у галузях наукового знання та їхніх понять:

- системність, що вказує на приналежність терміна до конкретної терміносистеми, яка визначає його значення, при цьому за межами цієї конкретної системи термін може мати інше значення;
- наявність дефініції, що чітко окреслює значення кожного наукового терміна;
- точність, яка передає суть поняття, позначеного терміном, забезпечуючи уникнення непорозуміння між науковцями;
- стислість, хоча це не завжди можливо для всіх понять;
- однозначність, що відрізняє терміни від загальноживаних слів, які можуть бути багатозначними. Проте ця однозначність діє лише в межах конкретної терміносистеми;
- незалежність від контексту, коли терміни вживаються послідовно в різних текстах;
- відсутність синонімів, що сприяє збереженню точності та однозначності в наукових комунікаціях;
- відповідність правилам та мовним нормам;

– експресивна нейтральність, хоча іноді можуть зустрічатися емоційно забарвлені лексеми;

– милозвучність, адаптована до правил евфонії, хоча ця властивість не завжди може бути досягнута [8, с. 19–20].

Після визначення основних характеристик термінів важливо відзначити, що ці характеристики є більше бажаними, ніж обов'язковими для термінологічних одиниць. Точність, однозначність та наявність повних термінів-еквівалентів у мовах є скоріше винятком із правил.

У формуванні термінології, зокрема військової, важливу роль відіграє метафора. Проникнення метафори в різні галузі функціонування мови сьогодні вважається явищем закономірним. Метафоричні процеси базуються на принципі подібності. Так, назви видів зброї та військової техніки є назвами тварин:

– *Kampfpanzer Leopard* – бойовий танк «Леопард» (леопард);

– *Schützenpanzer Marder* – гусенична бойова машина піхоти / БМП «Мардер» (куниця);

– *Minenjagddrohne Seefuchs* – дрон для полювання на міні «Зеєфукс» (морська лисиця – риба родини скати);

– *Schwimmschnellbrücke Amphibie* – плавальний швидкісний міст (машина для переправи танків через водні перепони) «Амфібія» (амфібія/земноводна тварина);

– *Minenräumdrohne Seehund* – дрон для розмінування «Зеєгунд» (тюлень);

– *Brückenlegepanzer Biber* – танк-мостоукладач «Бібер» (бобер).

Найпоширенішими у військовій підсистемі сучасної німецької мови виявились такі тематичні групи:

1) зброя і її частини, системи оборони, військова техніка та її складові (*das Luftverteidigungssystem* – система протиповітряної оборони, *der Raketenwerfer* – (ракетна) пускова установка, *die Kamikaze-Drohne* – дрон-камікадзе, *das Minensuchgerät* – міношукач, *der Kampfpanzer* – бойовий танк);

2) рід військ, підрозділи, формування (*die Truppengattung* – рід військ, *die Division* – дивізія, *die Brigade* – бригада, *das Regiment* – полк, *das Bataillon* – батальйон, *der Zug* – взвод, *die Artillerietruppe* – артилерія, *die Luftwaffe* – військово-повітряні сили, *die Marine* – військово-морські сили, *die Panzertruppen* – танкові війська, *der Funker* – солдат-зв'язкивець, *der Schütze* – стрілець);

3) військова тактика, стратегія (*die Gegenoffensive* – контрнаступ, *das Angriffsobjekt* – об'єкт нападу, *der Gefechtsbefehl* – бойовий наказ, *die Gefechtsordnung* – бойовий порядок, *elektronische Kampfführung* – радіоелектронна боротьба);

4) військова служба, види діяльності (*der Konvoidienst* – конвойна служба, *mobile Schnelleinsatzgruppe* – пересувна група швидкого реагування, *der Hinterhalt* – засідка, *das Patrouillieren* – патрулювання);

5) військові звання (*der General* – генерал, *der Oberstleutnant* – підполковник, *der Major* – майор, *der Hauptmann* – капітан, *der Leutnant* – лейтенант);

6) спорядження, амуніція (*der Plattenträger* – плитоноска, *taktische Knieschützer/Knieschoner* – тактичні наколінники, *die Ell(en)bogenschützer* – налокитники);

7) назви фортифікаційних споруд (*der Schützengraben* – окоп, *die Befestigungsanlage* – укріплення, *der Unterstand* – бліндаж, укриття).

Висновки. Отже, терміни точно передають специфіку понять і концепцій, які використовуються у фахових мовах.

Вони є важливим інструментом у процесі наукового дослідження, навчання та спілкування між ученими та спеціалістами різних галузей. Правильне використання термінів є необхідним для ефективної професійної комунікації. Вивчення термінології дозволяє краще розуміти та аналізувати фахові тексти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні питання перекладу українських стройових прийомів, команд стройової підготовки (напр., «*Ліворуч – РІВНЯЙСЬ!*» – «*Nach links – Richt Euch!*», «*Відділення – СТИЙ!*» – «*Abteilung – Halt!*», «*Зброю – ЗА СПИНУ!*» – «*Waffen auf den Rücken!*», «*ПОЗІЙ-ДИСЬ!*» – «*Wegtreten!*», «*Кроком – ПУШ!*» – «*Im Gleichschritt – Marsch!*», «*ІТИ НЕ В НОГУ!*» – «*Ohne Tritt – Marsch!*» та ін.) німецькою мовою.

Література:

1. Котвицька В. А., Лазебний В. М. Семантична характеристика німецьких номінацій кіберсфери (на матеріалі субстантивів зі словотвірним елементом Cyber-). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія». № 18 (86) / 2023. Острозька академія, 2023.
2. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Berlin : Akademie Verlag, 1987. 308 S.
3. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. Вісник Житомирського держ. ун-ту імені Івана Франка. 32 (2007). С. 104–108.
4. Литовченко І. О. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія. За ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
5. Вовчанська С. І. Німецька фахова мова маркетингу: структурно-семантичний, лінгвопрагматичний та функціональний аспекти : дис. ... к. філол. н. спец. 10.02.04. Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2014. 223 с.
6. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 161 с.
7. Петренко О. В. Структурно-семантичні особливості німецькомовних термінів у галузі робототехніки : дис. ... к. філол. н. спец. 10.02.04. Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2019. 310 с.
8. Білозерська Л. П., Возненко Н. В., Радецька С. В. Термінологія та переклад. Вінниця : Нова книга, 2010. 232 с.

Kovalchuk M., Lazebnyi V., Kotvytska V. The role of terms in professional texts (on the example of German military vocabulary)

Summary. The research is aimed at determining the role and functions of terms in professional texts, using the example of military terminology. Differentiation of military vocabulary by thematic groups was carried out.

The authors of the paper indicated the object, the subject and formulated the purpose of the research, outlined the prospects for further work on the topic. The tasks, the solution of which was provided by the purpose of the scientific article, included the following: 1) to define the concept of «professional language» and generalize characteristics of professional languages, to study the peculiarities of professional text; 2) to form a holistic idea of the concept of «term», to systematize knowledge about its main features; 3) to study in detail and differentiate military terminology as part of the lexical composition of the modern German language.

It was noted that metaphor plays an important role in the formation of military terminology, a number of names of weapons and military equipment are the names of animals.

Classification of the terminology of the analyzed area by thematic groups was carried out. It was found that the following

thematic groups are the most common in the military subsystem of the modern German language: 1) weapons and their parts, defence systems, military equipment and its components; 2) type of troops, units, formations; 3) military tactics, strategies; 4) military service, types of activities; 5) military titles / ranks; 6) equipment, ammunition; 7) names of fortifications.

Terms are defined as an important tool in the process of scientific research, education and communication between scientists and specialists of various fields. Their role in

professional texts is extremely important, as they provide clarity, precision and comprehensibility in the exchange of knowledge between specialists. Terminological units are the basis for the transfer of accurate and specific professional content.

Research perspectives include a detailed study of the issue of translating Ukrainian formation techniques and formation training commands into German.

Key words: professional text, term, terminological unit, military sublanguage, military vocabulary, lexical unit, thematic group.